

**Ομιλία του Δημήτρη Φίλια,
Καθηγητή λογοτεχνικής μετάφρασης στο Ιόνιο Πανεπιστήμιο,
στην εκδήλωση παρουσίασης του βιβλίου «Βροχή και λιακάδα».
Πολυχώρος Εκδόσεων Καλέντη, 17 Μαΐου 2019.**

Κυρίες και κύριοι,

Φίλες και φίλοι,

Να εκφράσω κι εγώ, με τη σειρά μου, τη χαρά μου που βρίσκομαι σήμερα εδώ για να πω δυο λόγια με την ευκαιρία της έκδοσης της μετάφρασης στα ελληνικά του βιβλίου του Ζακ Πρεβέρ , “La pluie et le beau temps” από το Γιάννη Θηβαίο.

Πολύ ενδιαφέροντα και άκρως κατατοπιστικά τα όσα μας είπε η Παναγιώτα Σαράφη η οποία, μπορώ νομίζω να σας αποκαλύψω απόψε ότι, εκτός των άλλων, έχει και τη φήμη της βιβλιοφάγου και διεισδυτικής αναγνώστριας – ερευνήτριας. Με την αναφορά της στους βασικότερους σταθμούς της δημιουργικής γραφής του Πρεβέρ καθώς και στην μέχρι σήμερα εκδοτική του τύχη στην Ελλάδα, έθεσε ουσιαστικά τις βάσεις για μια ευρύτερη μελλοντική συζήτηση και έρευνα σχετικά με την πρόσληψη του έργου του Πρεβέρ στη χώρα μας. Προσωπικά, στη σημερινή σύντομη παρέμβαση μου, θα ήθελα να επωφεληθώ από όσα ακούστηκαν για να επικεντρώσω στον Θηβαίο μεταφραστή λογοτεχνίας και μεταφραστή του Πρεβέρ.

Στο Θηβαίο μεταφραστή λογοτεχνίας πρώτα. Γιατί; Διότι ο Γιάννης γίνεται μεταφραστής του Πρεβέρ μετά από θαυμαστή μεταφραστική διαδρομή σαράντα περίπου χρόνων με κορύφωση όμως την τελευταία δεκαπενταετία – εικοσαετία. Στο κέντρο του μεταφραστικού του ενδιαφέροντος και της με-

γάλης πρόκλησης που αποδέχεται, η γαλλική λογοτεχνική γλώσσα και κυρίως η θεατρική γραφή. Μετά τη “Δαιμόνια μηχανή” του Jean Cocteau (1977) και την “Παρεξήγηση” του Albert Camus (1988), ο Θηβαίος οδηγείται στη μετάφραση των “Εισόδων και εξόδων” του Πρεβέρ το 2002 (μετάφραση στην οποία θα επανέλθω). Θα ακολουθήσουν, μεταξύ άλλων, οι ελληνικές μεταφράσεις του της “Επιστροφής στην έρημο” του Bernard – Marie Koltès (2003) και του “Ράφτη κυριών” του Georges Feydeau (2006). Την ίδια χρονιά, μάς προσφέρει την “Αλίκη στους κήπους του Λουξεμβούργου” του Romain Weingarten, (Ρομέν Βενγκάρντεν) ενώ το 2007 θα έρθει το “Κορυντόν” του André Gide. Επιστροφή στον πολύ αγαπητό του Jean Cocteau το 2010 με τη μετάφραση του “Φαντάσματος της Μασσαλίας” (το οποίο να θυμίσουμε ότι γράφτηκε για τη Εντίθ Πιάφ). Θα ακολουθήσουν “Το μάθημα” και “Οι καρέκλες” του Eugène Ionesco το 2011 και, την ίδια χρονιά, μια κλασικότερη μεταφραστική βουτιά με τους “Τρεις σωματοφύλακες” του Alexandre Dumas. Την επόμενη χρονιά, 2012, τρεις ακόμα κομβικοί μεταφραστικοί σταθμοί: “Το μωβ φόρεμα της Βαλαντίν” της Françoise Sagan και τα έργα “Κολόμπα” και “Κάρμεν” του Prosper Mérimée. Ένα ακόμα έργο του Ρομέν Βενγκάρντεν, “Οι παραμάνες”, μεταφράζει το 2013 ενώ το 2014 δημοσιεύει ξαναδουλεμένη και βελτιωμένη τη μετάφραση της “Καταχθόνιας μηχανής” του Jean Cocteau εκδηλώνοντας έτσι την προτίμησή του στον σημαντικό αυτό Γάλλο ποιητή, μυθιστοριογράφο, θεατρικό συγγραφέα, ζωγράφο και σκηνοθέτη του κινηματογράφου ο οποίος υπήρξε ένας από τους πιο πολυσχιδείς καλλιτέχνες του μεσοπολέμου, μέλος της γαλλικής πρωτοπορίας. Ακολουθούν μεταφράσεις δυο έργων του Beaumarchais, οι “Ενοχοι” το 2016 και “Η ένοχη μητέρα” το 2018. Ενδιάμεσα, το 2017, έχει μεταφράσει ένα από τα σημαντικότερα και εμβληματικότερα θεατρικά έργα του σύγχρονου δραματικού ρεπερτορίου, το “Περιμένοντας τον Γκοντό” του Samuel Beckett καθώς και την “Μεθυσμένη δίκη” του Bernard Marie Koltès.

Βλέπουμε λοιπόν ότι, πέρα από μια πρώτη επισήμανση που έχει να κάνει με τον σημαντικό αριθμό μεταφράσεων, βρισκόμαστε μπροστά σε μια αξιοσημείωτη προσέγγιση γαλλικών λογοτεχνικών κειμένων, κυρίως θεατρικών. Τα μεταφράσματα αυτά όμως δεν θα πρέπει να τα διαβάσουμε μόνο ως μια σημαντική προσφορά του Θηβαίου στη λογοτεχνική υποδοχή – πρόσληψη της σύγχρονης κυρίως γαλλικής δραματουργίας στην Ελλάδα αλλά και ως μια πολύχρονη προσωπική μεταφραστική του άσκηση. Από τον

ένα μεταφραστικό σταθμό στον άλλο και μέσα από πολυσήμαντα και πολυεπίπεδα κείμενα, ο Θηβαίος ασκείται στο ύφος σμιλεύοντας παράλληλα το ήθος του, οικοδομώντας τη δική του προσωπική “Ασκητική”. Από τη στιγμή λοιπόν που θα ενταχθεί στον χωροχρόνο πολυσχιδών και πολυσύνθετων κειμενικών πλεγμάτων, θα το πράξει με σεβασμό, δεξιότητα και συνέπεια. Για το λόγο αυτό, οι μεταφράσεις του δεν αποτελούν μόνο ένα δίαυλο επικοινωνίας ανάμεσα στη γαλλική και την ελληνική γλώσσα, αλλά, παράλληλα, στηρίζουν την πολυγλωσσία και, μέσω αυτής, την ελληνική γλώσσα. Οι μεταφράσεις του Γιάννη Θηβαίου, εντάσσονται ήδη στην ιστορία της σύγχρονης Ελληνικής Γραμματείας και θα αποτελέσουν σίγουρα σταθερά σημεία αναφοράς και στο μέλλον.

Ας έρθουμε τώρα στον Πρεβέρ. Ανάμεσα στην πρώτη κατάθεση μετάφρασης, το 2002, του “Είσοδοι και έξοδοι” και τη σημερινή, με τίτλο “Βροχή και λιακάδα”, μεσολαμβάνουν δεκαεπτά χρόνια. Ούτε τυχαίο γεγονός, ούτε απλή συγκυρία είναι η επάνοδος στη γραφή της πολυσχιδούς προσωπικότητας του Γάλλου ποιητή και σεναριογράφου. Θα έλεγα ότι τουλάχιστον είκοσι ενδιάμεσες δημοσιευμένες μεταφράσεις, είκοσι κειμενικές συγκρούσεις, συντήρησαν και ανανέωσαν το ενδιαφέρον του Θηβαίου για τον Πρεβέρ. Ο καταξιωμένος Έλληνας μεταφραστής, προσέρχεται στην απόδοση του “La pluie et le beau temps”, πανέτοιμος, δοκιμασμένος, ώριμος όσο ποτέ. Θα έλεγε κανείς ότι σε όλη αυτή τη θαυμαστή μεταφραστική διαδρομή στην διάρκεια της οποίας συναντιέται με ορισμένα από τα ιερά τέρατα της παγκόσμιας δραματουργίας, δεν παύει να συνεπαίρνεται από το ταμπεραμέντο και να βιώνει την έλξη της γραφής αυτού του ξεχωριστού δημιουργού, του αδελφού και συμπαραστάτη των ασυμβίβαστων, των κατατρεγμένων αλλά και των ερωτευμένων.

Έκανα λόγο για μεταφραστή δοκιμασμένο και ώριμο όσο ποτέ, όχι μόνο για να αποδώσω, με μια δοξαστική νότα – διαπίστωση, τα εύσημα στον Γιάννη αλλά και διότι στα μάτια μου ως μεταφραστή και μεταφρασιολόγου, θεωρώ ότι έχουμε να κάνουμε με ένα μοναδικό ξεδίπλωμα του ταλέντου ενός μετρητής μεταφραστικής πράξης που μας προσφέρει μια δεύτερη δημιουργική γραφή, μια ανασύνθεση κειμένων τα οποία εναλλάσσονται κινούμενα ανάμεσα σε ποίημα σε ελεύθερο στίχο, σε ποίημα σε μορφή πρόζας και σε θεατρική γραφή. Έτσι, από τα ποιήματα πρόζας όπως το “Λαοί ευτυχείς δεν

έχουν πια ιστορία” ή το “Ξαστεριά”, περνάμε στην κλασσική μορφή ποίησης σε ελεύθερο στίχο όπως στις περιπτώσεις των ποιημάτων “Ο ήλιος του Μάρτη” ή “Κεφαλάκι χωρίς μυαλό”, ανάμεσα στα οποία εμφανίζονται θεατρικές γραφές σε μορφή μονόπρακτων σκετς όπως στις “Εισόδους και εξόδους” (που έχει υπότιτλο “Παιχνιδίσματα”) ή στην “Ωραία γλώσσα” ή ακόμα στο “The gay Paris” που φέρεται ως θεατρικό χρονικό αλλά και το σύντομο δρώμενο με τίτλο “Η αστεία οικογένεια ή μια πολύ ενωμένη οικογένεια”. Εδώ βέβαια είναι ολοφάνερη η τεράστια θεατρική εμπειρία του Θηβαίου ο οποίος προσαρμόζεται αμέσως στο συγκεκριμένο λογοτεχνικό είδος ενδυόμενος τη γνωστή του εσθήτα του μεταφραστή που ουσιαστικά εξελίσσεται σε έναν πρώτο εν δυνάμει σκηνοθέτη του κειμένου. Ενώ βέβαια ότι έχουμε να κάνουμε με μια τόσο βαθιά και αποκαλυπτική διείσδυση στο πνεύμα του πρωτότυπου γαλλικού, που το ελληνικό μετάφρασμα να αποτελεί το πρώτο βήμα για τη συγκρότηση ενός πιθανού μελλοντικού σκηνικού κώδικα. Είναι σαφές ότι οι προηγηθείσες μεταφράσεις θεατρικών έργων, λειτουργούν, πλέον, σε σταθερή βάση, ως γλωσσικά και υφολογικά γυμνάσματα που συμβάλλουν στη διαμόρφωση του προσωπικού ύφους του. Επειδή όμως ο Θηβαίος της “Βροχής και της Λιακάδας” είναι και μεταφραστής ποίησης, να μου επιστρέψετε να πω ότι, τόσο απέναντι στο ποιητικό είδος όσο και στη θεατρική γραφή, εκείνο που θαυμάζεις στον Έλληνα μεταφραστή είναι με τόση επιδεξιότητα και τέχνη μεταγγίζει την πολύτιμη πείρα του στις υψηλές μεταφραστικές απαιτήσεις των διαφορετικών γραφών που προσεγγίζει, δημιουργώντας ένα πρωτοποριακό ελληνικό λογοτεχνικό ύφος, ανάλογο εκείνου του πρωτότυπου έργου αλλά με εύστοχες τεχνικές που φέρνουν το μεταφρασμένο κείμενο κοντύτερα στον σύγχρονο θεατή.

Δεινός σμιλευτής της ελληνικής γλώσσας αλλά και γνώστης της γαλλικής γλώσσας και κουλτούρας, απόλυτα εξοικειωμένος με το συνολικό έργο του συγγραφέα, ο Θηβαίος επιδεικνύει ανεπτυγμένη διαισθητική κατανόηση της γλώσσας, επιλύοντας με μοναδικό τρόπο τα προβλήματα που αναφύονται κατά τη διαδικασία του περάσματος από τη γλώσσα εκκίνησης στη γλώσσα άφιξης με σεβασμό στις γλωσσικές προσδοκίες των αποδεκτών. Τούτο το επιτυγχάνει κυρίως χάρη σε ένα ιδανικό πάντρεμα δυο τάσεων, της “πιστής ιδεώδους” από τη μια και της “δυναμικής” μετάφρασης από την άλλη. Πρόκειται, δηλαδή, για μια μετάφραση που βασίζεται πρωτίστως στο

σεβασμό του χαρακτήρα του κειμένου πηγής – εκκίνησης, δίχως όμως να αποκλείει την εφαρμογή των σύγχρονων και αναγκαίων δομών στο σύστημα υποδοχής – άφιξης. Αποφεύγει να υποκύψει σε οποιονδήποτε πειρασμό εθνοκεντρικής τάσης στη μετάφρασή του αφού αναγνωρίζει ότι τα πρωτότυπα κείμενα που καλείται να αποδώσει, έχουν γραφεί σε μια άλλη γλώσσα και αποτελούν, επομένως, προϊόν μιας άλλης παιδείας και κουλτούρας. Δεν επιχειρεί να εξωραΐσει, να ωραιοποιήσει και γενικά να εξευγενίσει το πρωτότυπο με τη χρήση όλων εκείνων των ρητορικών και ποιητικών σχημάτων της ελληνικής. Η αισθητική του παρέμβαση επιτελείται με απόλυτο σεβασμό στον χαρακτήρα κάθε ποιήματος ή θεατρικού δρώμενου που μεταφράζει. Βρισκόμαστε μπροστά σε έναν επιδέξιο τεχνίτη του λόγου ο οποίος ούτε παραμένει προσκολλημένος στο πρωτότυπο εις βάρος της καλαισθησίας της ελληνικής γλώσσας, ούτε δείχνει εξαρτημένος από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της μητρικής του γλώσσας εις βάρος του πρωτοτύπου. Έτσι, δεν έχουμε ως αποτέλεσμα μόνο έναν έξοχης αισθητικής μεταγλωττισμένο γαλλικό λόγο αλλά και μια αναδημιουργική μετάφραση απόλυτα εναρμονισμένη στην αίσθηση της ελληνικής γλώσσας και κουλτούρας. Και βέβαια, όπως συνηθίζουμε να επαναλαμβάνουμε εμείς οι ασχολούμενοι με τη μετάφραση όποτε μας προσφέρεται η ευκαιρία, με τον Θηβαίο δεν έχουμε την περίπτωση ενός τυπικού επιδέξιου ταλαντούχου αποκωδικοποιητή του πρωτοτύπου που βασίζεται αποκλειστικά σε λεξικά και μεταφραστικά εργαλεία, αλλά ενός μετρ του λόγου ο οποίος, χάρη στην προσληπτική του ικανότητα, αντιλαμβάνεται το ξένο ως οικείο. Αυτό του επιτρέπει να συλλαμβάνει, να ερμηνεύει και να αποδίδει τον άλλοτε ειρωνικό και σαρκαστικό και άλλοτε κριτικό και καταγγελτικό, άλλοτε δε ευαίσθητο λόγο του Πρεβέρ.

Από το πλήθος των ποιητικών μεταφραστικών προκλήσεων που περιέχει ο τόμος με τίτλο “La pluie et le beau temps” και των αντίστοιχων παρατηρήσεων και σκέψεων στις οποίες θα μπορούσαμε να οδηγηθούμε, επιλέγω ενδεικτικά δυο και τούτο απλά για να αναδείξω, μέσα από τα ίδια τα κείμενα, ορισμένα στοιχεία της μεταφραστικής τέχνης του Θηβαίου. Μην ανησυχείτε, δεν θα σας κουράσω με θεωρητικές παραμέτρους, απλά αποσπάσματα κείμενων να ακουστούν θέλω.

Να σταθώ πρώτα στο μεγάλης έκτασης και σημασίας ποίημά του που έχει τον πρωτότυπο τίτλο “Entendez-vous gens du Viet-nam” που έχει πιστά αποδοθεί “Ακούστε άνθρωποι του Βιετνάμ”. Γραμμένο το 1952, το κείμενο αυτό θα μπορούσε να διαβαστεί ως ένας θρήνος και μια καταγγελία για την παρέμβαση των ξένων δυνάμεων στη χώρα αυτή. Είναι όμως παράλληλα και μια ιδιαίτερη ποιητική στιγμή η οποία κατέχει ξεχωριστή θέση στο βιβλίο. Απομονώνω δυο μικρής έκτασης αποσπάσματα για να ακούσουμε αντιπαραβολικά Πρεβέρ με Θηβαίο :

Et puis une dernière fois ce fut encore la Grande Guerre
ses nouvelles financières et ses hauts faits divers
Comme elle était mondiale
des Français déclassés grands caïds du Viêt-Nam
avec les chefs du gang de l’empire du Milieu
se partageaient déjà comme barons en foire
les morceaux du gâteau
des lambeaux de pays
avec l’assentiment de S.M. Bao-Daï

Και αντίστοιχα ο Θηβαίος:

Κι ύστερα για τελευταία φορά πάλι έγινε ο Μεγάλος
Πόλεμος
νέα οικονομία κι άλλα επιτεύγματα ποικίλα
Και καθώς ήταν Παγκόσμιος

Γάλλοι υποβαθμισμένοι μεγάλοι νταήδες του Βιετνάμ
με τους αρχισυμμορίτες του Υποκόσμου
μοιράζονταν κιόλας σαν ληστές στην αγορά
της πίτας τα κομμάτια
της χώρας τα κομμάτια
με τη συγκατάθεση της Α.Μ. του Μπάο - Ντάι

Κι ένα δεύτερο απόσπασμα από το ίδιο :

Un pauvre capucin et grand amiral des Galères
arrive à fond de train par la mer
et après avoir fait les sommations d'usage
Ceci est mon corps expéditionnaire
Ceci est votre sang
à coup de droit canon il sermonne Haiphong
des anges exterminateurs accomplissent leur mission
et déciment la population
Simple petit carnage
présages dans le ciel
sévère mais salutaire leçon
Et vogue la galère
après avoir bien joué son beau rôle dans l'Histoire
l'Amiral se retire dans sa capucinière
en dédaignant la gloire

Και ο Θηβαίος αποδίδει ως εξής:

Ένας φτωχός καπουτσίνος και μεγάλος ναύαρχος στις
Γαλέρες
φτάνει ταχύτατα απ' τη θάλασσα
και δίνει ως συνήθως διαταγές
Τούτο εστί το εκστρατευτικό μου σώμα
Τούτο εστί το αίμα σας
Με στραμμένα τα κανόνια νουθετεί το Χαϊφόνγκ
άγγελοι εξολοθρευτές φέρουν σε πέρας τις αποστολές
τους
και αποδεκατίζουν το λαό
Απλή μικρή σφαγή
οιωνοί στον ουρανό
αυστηρό αλλά ωφέλιμο μάθημα
Και ό,τι βρέξει ας κατεβάσει
αφού έπαιξε το ρόλο του καλά στην Ιστορία
ο Ναύαρχος αποτραβιέται σαν καπουτσίνος μοναχός
περιφρονώντας τη δόξα

Μια δεύτερη αναφορά καθώς φτάνω στο τέλος της αποψινής μου παρέμβασης. Από το ποίημα " Etranges étrangers" που αποδίδεται "Παράξενοι ξένοι". Διάβασα το συγκεκριμένο ποίημα ως μια καταγγελία των ταπεινών και καταφρονημένων της ιστορίας και της ζωής. Άνθρωποι από χώρες μακρινές, από τους ψαράδες των Βαλεαρίδων και του Φινιστέρ που γλίτωσαν από τον Φράνκο, διωγμένα εκπατρισμένα παιδιά

της Σενεγάλης, μέχρι τα παιδιά από την Ινδοκίνα, όλοι αυτοί “οι παράξενοι ξένοι”, βρίσκονται όλοι σε μια πόλη, προφανώς το Παρίσι. Ο Θηβαίος αποδεικνύεται εδώ δεινός χειριστής του ρυθμού του γαλλικού κειμένου αλλά και συνδημιουργικός μεταλαμπαδευτής – παραστάτης της αθλιότητας αυτών των ανθρώπων. Αποδίδει με ρεαλισμό τις ενίοτε σκληρές εικόνες, όπως για παράδειγμα το

“ brûleurs des grandes ordures de la ville de Paris
ébouillanteurs des bêtes trouvées mortes sur pied ”

που αποδίδει ως

“εμπρηστές σκουπιδιών του Παρισιού
ζεματιστές ζώων που βρέθηκαν νεκρά καταμεσής των δρόμων ”.

Όσο για τους σκλάβους τους οποίους ο Πρεβέρ ονομάζει

tiraillés et parqués
au bord d’une petite mer
où peu vous vous baignez ”

ο Θηβαίος μεταφράζει:

“τραβολογημένοι και μαντρωμένοι
σε μια ακρογιαλίτσα
όπου μπορείτε λίγο να δροσιστείτε”

Κυρίες και κύριοι

Φίλες και φίλοι,

Αν και για την εξαγωγή συγκροτημένων συμπερασμάτων και την κατάθεση εμπειριστατωμένων διαπιστώσεων σχετικά με τη μεταφραστική τέχνη και τεχνική του Θηβαίου θα χρειάζονταν πολλά παραδείγματα και διεισδυτικές προσεγγίσεις, θα αρκεστώ εδώ, κλείνοντας, να πω ότι ο Θηβαίος μεταφραστής της ποίησης του Πρεβέρ είναι κυρίως ο τεχνίτης που ξεδιπλώνει τις δημιουργικές του δεξιότητες προσφερόμενος ο ίδιος σε μια συμμετοχική συναισθηματική εμπλοκή με τον ποιητικό κόσμο του πρωτότυπου κειμένου. Με τον τρόπο αυτό, λαμπρύνει τη μεταφραστική πράξη επιβεβαιώνοντας έτσι το εφικτό της ποιητικής μετάφρασης. Αν ο ορισμός της ποίησης ως “αυτό το οποίο χάνεται κατά τη μετάφραση” που αποδίδεται στον Robert Frost μνημονεύεται συχνά στη βιβλιογραφία για να υπογραμμίσει τη δυσκολία του εγχειρήματος της απόδοσης του ποιητικού λόγου, αναδημιουργικές γραφές όπως αυτή του Θηβαίου συντηρούν την ελπίδα ότι η ποίηση μεταφράζεται.

Ολοκληρώνω λοιπόν εδώ τα όσα περιορισμένα και πτωχά σε σχέση με τα πολλά και πλούσια μας προσφέρει το ποιητικό δίδυμο Ζακ Πρεβέρ-Γιάννη Θηβαίου, ευχαριστώντας το Γιάννη για την πολυετή προσφορά του στον ελληνικό μεταφραστικό στίβο και γενικότερα στα Νεοελληνικά Γράμματα στα οποία έχει σίγουρα ακόμα να προσφέρει πολλά!

Φίλε Γιάννη, καλοτάξιδος ο Πρεβέρ σου!

Σου εύχομαι οι λιακάδες να είναι μεγαλύτερης διάρκειας από τις βροχές στη ζωή και τη δημιουργική σου πορεία.